

EESTI VENEKEELNE MEEDIA

Eesti venekeelse elanikkonna segmenteeritud integratsioon ja vahendatud hargmaisuus

Marianne Leppik

Sissejuhatus

21. sajandi Eesti puhul võime rääkida mitmerahvuselisest riigist, mille elanikkonnast ligi kolmandiku moodustavad vene keelt emakeelena rääkivad inimesed — endistest liiduvabariikidest sisserännanud ning nende järeltulijad. Eesti pole aga alati olnud mitmerahvuseline riik, vaid muutus selleks alles peale Teist maailmasõda, mil Nõukogude Liidu rahvastikupoliitika suunas siia etniliselt ja geograafiliselt päritolult mitmekesisest rahvast. Sisserännanud omandasid privilegeeritud staatuse mitmes ühiskonna sfääris ja õiguse kasutada ametlikus asjaajamises vene keelt, mistõttu kujunes välja kahe rahvastikurühma — eestlaste ja venekeelse elanikkonna struktuurne segregatsioon, mis on osaliselt säilinud siiani. Samal ajal tuleb arvesse võtta, et ehkki venekeelset elanikkonda ühendab ühine keel, on tegemist sisemiselt heterogeense rahvastikurühmaga, kes on Eesti ühiskonnas ning nii kohalike kui ka üleilmsete muutustega erisugusel viisil kohanenud.

Venekeelse elanikkonna kohanemist Eestis on uuritud varemgi, näiteks on lõimitust vaadeldud sellise riigispetsiifilise kapitali nagu kodakondsuse ja keeleoskuse abil aastatel 2011¹ ja 2013.²

Minu doktoritöö arendas lõimumisviiside tüpoloogiat edasi mitmekesisemate tunnuste põhjal, võttes arvesse venekeelse elanikkonna meedia kaudu vahendatud hargmaisust ehk eri meediaruumides osalemist ning piiriüleste (virtuaalsete) sidemete alahoidmist, aga ka üleminekuaja muutusi, rahvusvahelisi poliilisi arenguid ning inimeste kasvavat mobiilsust. Lõimituse aspektist on Venemaa mõju peetud kui mitte ohtlikuks, siis kindlasti kohaliku lõimumist mittetoetavaks. Doktoritöös selgitasin, kuidas opereerimine erinevates kultuuri- ja informatsioonides ning laialdane venekeelse ja -maise meedia jälgimine ja kommunikatsioonipraktikad kohaliku lõimitusega suhestuvad.

Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Sisserännanute ning järeltulijate integratsiooni ühiskonda ei saa mõista teekonnanana, millel on kindel lõpp-punkt ning mille eesmärk on muutuda sarnaseks riigi põlisrahvastikuga. Seda iseäranis maailmas, mis on nii mobiilsuse kui ka tehnoloogia seisukohalt muutunud keerukamaks ja dünaamilisemaks — integratsiooniprotsessi mõistmine

Artikli aluseks on 2020. a 3. detsembril Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud doktoritöö „The segmented integration and mediated transnationalisation of Estonian Russian-speaking population“ (juh Triin Vihalemm). Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/70189>.

¹ Marju Lauristin. Lõimumisprotsessi tulemuslikkus ja sihtrühmad: Klasteranalüüs. — Marju Lauristin, Esta Kaal, Laura Kirss, Tanja Kriger, Anu Masso, Kristi Nurmela, Külliki Seppel, Tiit Tammara, Maiu Uus, Peeter Vihalemm, Triin Vihalemm. Integratsiooni Monitooring 2011. Tallinn: Kultuuriministeerium, 2012, lk 194–207. https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/integratsiooni_monitooring_2011.pdf.

² Erle Rikmann, Gerli Nimmerfeldt, Jüri Kruusvall, Marianna Drozdova, Maaris Raudsepp, Jelena Helemäe, Kristina Lindemann, Aida Hatšaturjan, Tanel Vallimäe, Margarita Kazjulja, Triin Roosalu, Klara Hallik. Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring. Uuringu raport. Tallinn: Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2013. https://www.tlu.ee/sites/default/files/Instituudid/%C3%9CTI/RASI/2013_1_%C3%B5imumisvaldkonna%20sotsiaalsete%20gruppide%20uuring_1%C3%B5Chikokkuv%C3%B5te%20ja%20poliitikasoovitused.pdf.

ühesuunalisena ei anna tänapäeva probleemidele häid lahendusi.³ Oma doktoritöös lähtusin teoreetilistest käsitlustest, mis mõistavad sisse-rännanute kohanemist mitmedimensioonilise ja -suunalisena.⁴ Võtsin kohanemismustrite lahtimõtestamisel aluseks Portese ja Zhou⁵ segmenteeritud integratsiooni teooria.⁶ Kui traditsioonilise assimilatsioonikäsituse järgi eeldab sisse-rännanute hea toimetulek sihtriigi ühiskonnas nii keele ja kodakondsuse omandamist kui ka muudes elusfäärides enamusrühmaga sarnastumist, siis segmenteeritud lõimumise käsituses on mehhanisme ja kohanemisviise hea toimetuleku taga rohkem kui üks. Lõimumist iseloomustab ebaühtlase „tugevusega“ sidustumine ühiskonna eri struktuuridega. Rändetaustaga inimesed on tegevad erinevates elusfäärides, nende sotsiaalmajanduslikud ja kultuurilised ressursid varieeruvad ning seetõttu kujunevad nende kohanemise teed kvalitatiivselt erinevateks,⁷ sõltudes muu hulgas ka ühiskonna enda piirangutest ja struktuursetest võimalustest. Lühidalt öeldes — erinevad teekonnad viivad erinevate mustrite moodustumiseni ning minu töös võimaldas segmenteeritud integratsiooni kontseptsiooni rakendamise kategoriseerida empiirilised leiud nelja rühma.

Teine oluline teoreetiline käsitlus, mida oma töös rakendasin, oli hargmaisuus, mis Glick Schilleri ja tema kolleegide⁸ mõistes tähistab kultuuriliste, poliitiliste, majanduslike jms sidemete säilitamist päritoluriigiga ning korraga mitmes reaalsuses elamist. See omakorda tähendab, et rändetaustaga inimeste igapäevaelu mõjutavad erinevate ühiskondade normaalsused. Piirideüleseid

sidemeid ja suhteid võimaldab edukalt säilitada ja arendada info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate areng ning laialdane kättesaadavus, näiteks sotsiaalsõrgustikud ulatuvad üle riigipiiride. See tähendab, et inimesed võivad olla füüsiliselt küll eemal, ent mentaalselt kohal geograafiliselt kaugel asuvates kohtades või ühiskondades. Kuna piirideülesed tegevused on saanud osaks igapäevaelust, esitab võimalus osaleda kaugete ühiskondade igapäevaelus väljakutse kohalikule lõimitusele. Ühelt poolt võivad hargmaised praktikad tugevdada sotsiaalset integratsiooni põhivahendite ühiskonda,⁹ teisalt aga alla suruda kuulumistunde kujunemist.¹⁰ Oma töös käsitlesin eeskätt vahendatud hargmaist, s.t suhete säilitamist ((vana)vane-mate) päritoluriigiga erinevate meediakanalite kaudu.

Venekeelse elanikkonna lõimumise lahtimõtestamisel tuleb arvesse võtta nende heterogeensust. Rahvastikurühma sisemised erinevused tulenevad viisidest, kuidas järskude ühiskondlike muutustega on kohanetud. Privilegeeritud staatus,¹¹ mis pärast Teist maailmasõda Eestisse saabudes omandati, muutus üleöö 1991. aastal, mil venekeelsest elanikkonnast sai vähemus taasiseseisvunud riigis. Riigi majandus- ja poliitsfääris leidsid aset järsud ja kiired muudatused — üleminek turumajandusele ja demokraatialle, palju töökohti kadus (eeskätt põllumajanduses ja tööstuses), riigikeeleks sai eesti keel, mitte-eestlased pidid läbima kodakondsuse saamiseks naturalisatsiooniprotsessi jne. Ehkki indiviiditasandil kohaneti muutustega erinevalt, võib kokkuvõttes öelda, et nõukogude perioodil alguse saanud tööturu-

³ Alejandro Portes, Robert Bach. *Latin Journey: Cuban and Mexican Immigrants in the United States*. Berkeley: University of California Press, 1985; Nathan Glazer. *Is Assimilation Dead?* — *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 1993, Vol. 530, nr 1, lk-d 122–136; Catherine Nagel. *Rethinking Geographies of Assimilation*. — *The Professional Geographer*, 2009, Vol. 61, nr 3, lk-d 400–407; Judith Treas. *Incorporating Immigrants: Integrating Theoretical Frameworks of Adaptation*. — *Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 2014, Vol. 70, nr 2, lk-d 269–278.

⁴ J. Treas, 2014.

⁵ Alejandro Portes, Min Zhou. *The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants Among post-1965 immigrant youth*. — *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 1993, Vol. 530, lk-d 74–96.

⁶ Originaaltõlkes on tegemist segmenteeritud assimilatsiooni teooriaga, mille mina oma töös olen võrdsustanud integratsiooniga.

⁷ Assimilatsioon terminina on USA-keskne, ent mõlemad mõisted, nii integratsioon kui ka assimilatsioon tähistavad immigrantide kohanemist.

⁸ Alejandro Portes, Ruben Rumbaut. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley, Los Angeles, New York: University of California Press, 2001; Richard Alba, Victor Nee. *Remaking the American Mainstream. Assimilation and Contemporary Immigration*. Harvard: Harvard University Press, 2003.

⁹ Nina Glick Schiller, Linda Basch, Cristina Szanton Blanc. *From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration*. — *Anthropological Quarterly*, 68(1): 48–63.

¹⁰ Hein de Haas. *International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts*. — *Third World Quarterly*, 2005, Vol. 26, nr 8, lk-d 1269–1284.

¹¹ Ellie Vasta. *The Controllability of Difference: Social Cohesion and the New Politics of Solidarity*. — *Ethnicities*, 2010, Vol. 10, nr 4, lk-d 503–521.

¹² Nt töökohad administratiiv-, militaar- ja tööstussektoris, tagatud eluase (paneelamurajoonid), venekeelne infrastruktuur (venekeelsed lasteaiad, koolid, kultuuriasutused jms), lisaks oli vene keel ametlik asjaajamiskeel.

	Multiaktiivne kosmopoliitne lõimrühm	Institutsionaalselt lõimunud rühm	Etnokultuuriliselt lõimunud rühm	Nõrgalt lõimunud rühm
Venemaa telekanalid	88%	90%	90%	90%
Venekeelsed portaaliid	66%	49%	28%	24%
Rahvusvaheline meedia	67%	53%	37%	36%
Eesti venekeelne meedia	41%	30%	24%	37%
Eesti telekanalid	36%	21%	17%	14%
Venemaa portaaliid	32%	20%	12%	10%
Eestikeelsed portaaliid	29%	15%	7%	3%
Eesti venekeelne raadio	73%	59%	36%	58%

Tabel 1. Lõimklasterite meediatarbimine

% lõimrühma liikmetest, kes jälgib nimetatud meediakanalit kas kord päevas või mitu korda nädalas
Allikas: Mina. Maailm. Meedia 2014

elukoha- ja etnolingvistiline segregatsioon üleminekuajal süvenes.¹²

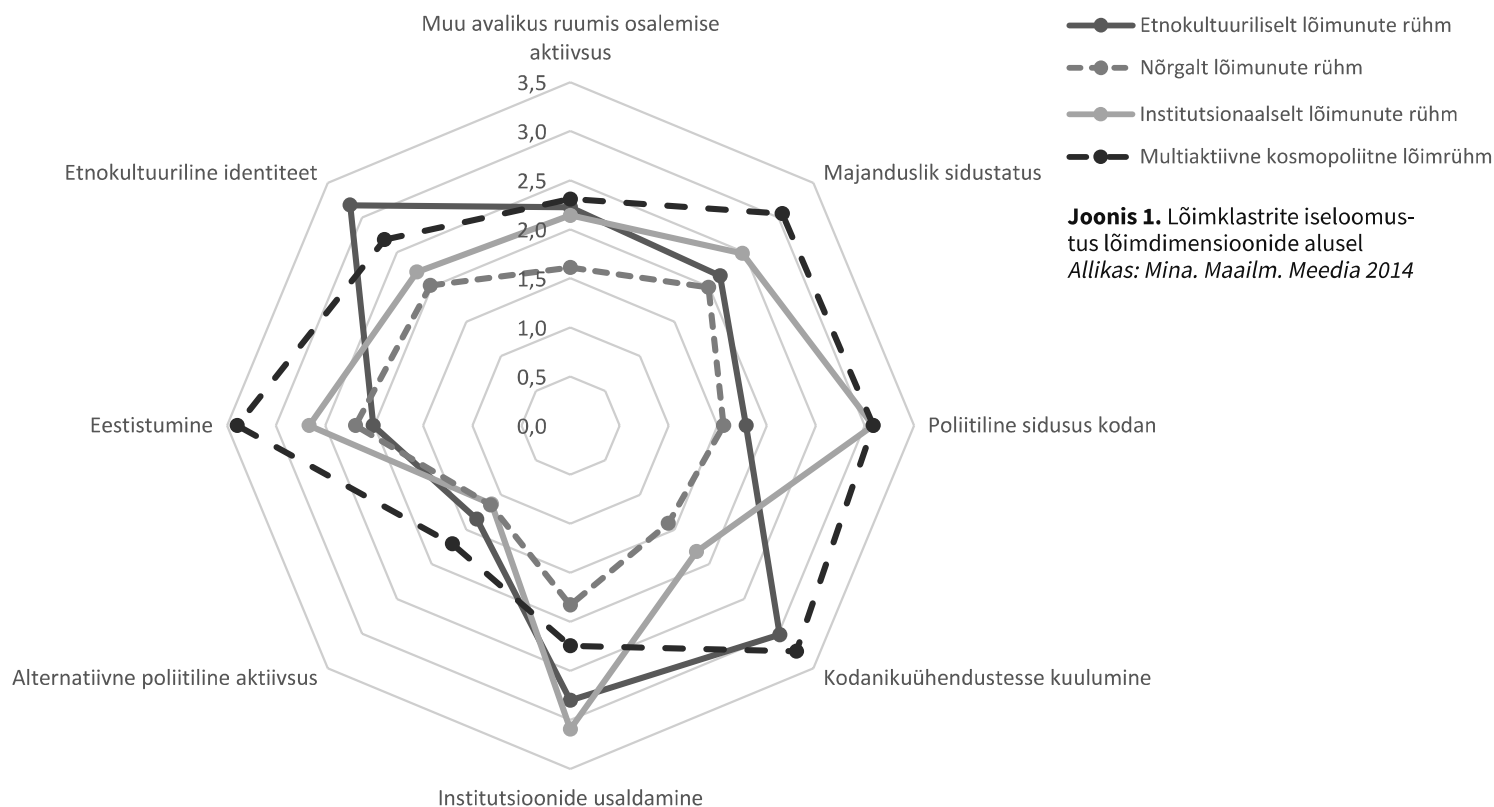
Samal ajal on venekeelset rahvastikurühma ühendavaks praktikaks jäänud ühine keel ning sellele keelele põhinevad meediatarbimise harjumused: venekeelne ja venemaine meedia, päriselu ja sotsiaalmeedia kontaktide olemasolu välismaal.¹³ Kuna massikommunikatsioonil on erinevaid funktsioone utilitaarsetest kuni ideoloogilisteni, siis on inimeste lõimitus ühiskonda tugevasti seotud nende meediatarbimisega. Nii personaalne kui ka gruppidevaheline kommunikatsioon, sh kommunikatsioon sotsiaalsõrgustikes ning informeeritus ümber ringi toimuvast, on mõjutatud sellest, mil määral

ollakse ühiskonda lõimitud ning vastupidi. Venekeelse elanikkonna jaoks on läbi aastate peamine ja kõige populaarsem meediakanal ning uudisteallikas olnud Venemaa meedia, eeskätt Venemaa telekanalid. Ligi 90% venekeelsest elanikkonnast jälgib iga päev vähemalt ühte Venemaa telekanalit.¹⁴ Eesti venekeelse elanikkonna meediatarbimist iseloomustab ulatuslik telesaadete jälgimine ning laialdane sotsiaalmeedia kasutamine. Tarbitav meediasisu on sageli kujundatud sõprade-tuttavate soovitude järgi, kolmandiku venekeelse elanikkonna jaoks on sotsiaalmeedia peamine uudisteallikas. „Mina. Maailm. Meedia“ 2014. aasta uuringu andmeil on 50% venekeelse elanikkonna jaoks olulisel kohal ka

¹² Mati Heidmets. The Russian Minority: Dilemmas for Estonia. — Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences, 1998, Vol. 2, nr 3, lk-d 264–273; Vello Pettai, Klara Hallik. Nationalism and Ethnopolitical Transformation Understanding the Ethnic “Control” in Estonia. — Nations and Nationalism, 2002, Vol. 8, nr 4, lk-d 505–529; Mati Heidmets, Marju Lauristin. Learning from the Estonian case. — Marju Lauristin, Mati Heidmets. (Toim) The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002, lk-d 319–332; Marju Lauristin. Punane ja sinine: Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970–2009. Tallinn: Eesti Ajalehed, 2010; Raivo Vetik. Nation-Building in the Context of Post-Communist Transformation and Globalization. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2012; Mikko Lagerspetz, Henri Vogt. Estonia. — Sten Berglund, Joakim Ekman, Kevin Deegan-Krause, Terje Knutsen. (Toim) The Handbook of Political Change in Eastern Europe. Third Edition. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar, lk 51–84; Mikko Lagerspetz. When Formal and Informal Rules Meet: The Four Sets of Rules of the Estonian Language and Minority Regime. — Adriana Mica, Jan Winczorek, Rafał Wiśniewski. (Toim) Sociologies of Formality and Informality. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, lk-d 127–148; Marju Lauristin, Peeter Vihalemm. The “Estonian Way” of the Post-communist Transformation Through the Lens of the Morphogenetic Model. — Veronika Kalmus, Marju Lauristin, Signe Opermann, Triin Vihalemm. (Toim) Researching Estonian Transformation: Morphogenetic Reflections. Tartu: University of Tartu Press, 2020, lk-d 33–74.

¹³ Peeter Vihalemm. Venekeelse elanikkonna infoväli ja meediakasutus. — Mati Heidmets. (Toim) Eesti inimarengu aruanne 2007. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, lk-d 77–81; Peeter Vihalemm. Meedia ja infoväli. — Marju Lauristin, Esta Kaal, Laura Kirss, Tanja Kriger, Anu Masso, Kristi Nurmela, Külliki Seppel, Tiit Tammaru, Maiu Uus, Peeter Vihalemm, Triin Vihalemm. Integratsiooni monitooring 2011. Tallinn: Kultuuriministeerium, 2011, lk-d 155–174; Triin Vihalemm, Marianne Leppik. Lõimumine Eestis: Viis erikoelist muudatust. — Riigikogu Toimetised, nr 30, 2014, lk-d 144–159.

¹⁴ Marianne Leppik, Triin Vihalemm. Venekeelse elanikkonna hargmaine meediakasutus. — Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, Veronika Kalmus, Triin Vihalemm. (Toim) Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia 2002–2014“ tulemused. Tartu: University of Tartu Press, 2017, lk-d 591–619; Triin Vihalemm, Jānis Juzefovičs. Sense-Making of Conflicting Political News among Baltic Russian-speaking Audiences. National Identities, 2020. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14608944.2020.1723512?journalCode=cnid20>.

Eesti venekeelsed raadiojaamad, veidi vähem loetakse venekeelseid netiportaale või jälgitakse rahvusvahelist meediat (vt tabel 1).

Minu doktoritöö eesmärk oli selgitada Eesti venekeelse elanikkonna segmenteeritud integratsiooni protsessi ning hinnata hargmaise meediakasutuse ja piirideülese kommunikatsiooni rolli selles (nn vahendatud hargmaisuus). Töös selgitasin, kuidas vahendatud hargmaisuus panustab erinevatesse segmenteeritud integratsiooni vormidesse ning kuidas kohalik lõimitus kujundab hargmaise meediatarbimise praktikaid, seda eeskätt geopoliitiliste pingete taustal. Empiiriliseks mõõtmiseks kasutasin peamiselt Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi küsitlusuuringu „Mina. Maailm. Meedia“ ning enda läbiviidud kvalitatiivuuringu andmeid.

Lõimrühmade iseloomustus

Nii muutustega kohanemine kui ka ühiskonda sulandumine on keerukad protsessid, mistõttu nende empiirilisel analüüsil tuleb lähtuda erinevate tunnuste kombinatsioonidest, selgitades välja nende vahelised olulisemad seosed. Oma töös püüdsin katta nii keelelise, poliitilise, sotsiaalse kui ka majandusliku sfääri. Ühiskondlikku

sidustatust kirjeldasin kaheksat lõimumise tahku mõõtvat dimensiooni abil (vt joonis 1): poliitiline sidusus kodanikuna (nt valimas käimine, Eesti kodakondsus), institutsioonide usaldamine, kodanikuühendustesse kuulumine, alternatiivne poliitiline aktiivsus (diskussioonides osalemine, lintide/märkide kandmine, petitsioonide allkirjastamine, protestidel osalemine jms), muu avalikus ruumis osalemise aktiivsus (nt informeeritus Eestis toimuvast, uudismeedia jälgimine, osalemine rahvaüritustel), majanduslik sidustatus, etnokultuuriline identiteet (nt vene pühade tähistamine, religioossus) ning eestistumine (nt eesti keele oskamine ja kasutamine, eestikeelse meedia jälgimine). Neid kaheksat ühiskondliku sidustuse indekstunnust kombineerides moodustati neli klastrit ehk lõimrühma, mille lõimitust ühiskonda juhib kindel dimensioon (või dimensioonid) (vt joonis 1). Näiteks multiaktiivse kosmopoliitse lõimrühma puhul on selleks eestistumine ja majanduslik sidustatus, institutsionaalselt lõimunute puhul poliitiline sidusus kodanikuna ning institutsioonide usaldamine, etnokultuuriliselt lõimunute rühma puhul etnokultuuriline identiteet ja kodanikuühendustesse kuulumine, nõrgalt lõimunute rühm on aga ühiskondlikus plaanis passiivne.

Ülaltoodud joonist vaadates näeme, et suurem osa Eesti venekeelsest elanikkonnast on Eesti ühiskonda lõimunud kas majanduslike, poliitiliste või sotsiaalsete praktikate või avalikus ruumis osalemise kaudu. Küll aga võib öelda, et teatud dimensioonidesse on lõimitus tugevam kui teistesse — lõimitust iseloomustab sopistatus.

Multiaktiivse kosmopoliitse lõimrühma liikmed (vt joonis 1) on suhteliselt tugevasti lõimitud kõikidesse ühiskonnaelu sfääridesse, teistest lõimrühmadest edukamalt poliitilisse ellu ja majanduslikku sfääri. Rühma liikmete institutsioonide usaldamine on tagasihoidlikum, ka ei ole nende etnokultuuriline identiteet nii tugev kui näiteks etnokultuuriliselt lõimunud rühma liikmetel. Lõimitus erinevatesse dimensioonidesse tähendab, et rühma liikmetel on piisavalt ressursse ühiskonnas edukaks hakkamasaamiseks ning kõrge agentsus peaaegu kõigis sotsiaalelu sfäärides.

Rühma liikmeid iseloomustab hea eesti ja inglise keele oskus, enamikul neist on Eesti kodakondsus (83%) ning kaks kolmandikku neist on sündinud Eestis. See tähendab, et rühma liikmetel on üsna palju riigispetsiifilist kapitali. Sellesse lõimrühma kuulub rohkem naisi kui mehi (67% vs. 33%), rühma liikmed on võrreldes teiste rühmadega keskmisest veidi nooremad (ca 45% on alla 45-aastased) ning haritumad — ligi pooltel on kõrgharidus, põhiharituid on alla kümnendiku. Majanduslikult on multiaktiivse kosmopoliitse lõimrühma liikmed hästi hakkamasaavad, pigem jõukad ning töötavad kas n-ö valgekraelistel ametikohtadel või on ise ettevõtjad ja juhid (neid on rühma liikmetest ligi viiendik). Geograafiliselt on multiaktiivse kosmopoliitse rühma liikmed hajunud, eelistades elada ka väljaspool traditsioonilisi kontsentratsioonialasid nagu Tallinn või Ida-Virumaa linnad. Kokkuvõttes moodustab see lõimrühm viiendiku venekeelsest elanikkonnast.

Mis puudutab selle lõimrühma meediatarbimise harjumusi, siis paistavad aktiivsusklastri liikmed silma sagedase rahvusvahelise meedia jälgimisega (nt BBC, CNN, EuroNews vene keeles), samuti jälgivad nad meediakanaleid, mille vaatamine ei ole teiste lõimrühmade seas eriti populaarne — Eesti venekeelsed internetiportaalid (nt Delfi, Postimees), aga ka eestikeelne televisioon (vt tabel 1). Selle rühma meediamenüü on mitmekesine nii allikate kui ka geograafilise ulatuse mõttes. Kursisolek erinevate poliitiliste ja kultuuriliste diskursustega uudismeedias (vt joonis 2) suurendab nende enesekindlust meediatarbijana ja veendumust, et ollakse

suuteline ära tundma propagandat ja vältima selle halbu mõjusid. Selle lõimrühma puhul võib väita, et poliitiline ja majanduslik integratsioon ja regulaarne uudistejälgimine on vastastikku tugevdavas seoses. Pidevas uudisvoos olemine võimaldab rühma liikmetel lahti mõtestada käimasolevate sündmuste ja ühiskonnas asetleidvate protsesside tähendust ning laiemat konteksti.

Piisav inim- ja riigispetsiifiline kapital võimaldab neil kaasa lüüa avalikes aruteludes ja algatada muutusi ühiskonnas, toetades samal ajal nende kosmopoliitset identiteeti. Multiaktiivse kosmopoliitse lõimrühma kõrget agentsust taastoodavad kõrge sotsiaalne staatus ja tööturupositsioon, poliitiline osalemine, ühiskondlikud ettevõtmised ning eesti keele valdamine. Suurem agentsus on seotud ka kriitilise hoiakuga riigi institutsioonide suhtes ning piirideülese, postmodernse identiteedihoiakuga. Seda lõimumisviisi ei saa kutsuda assimilaatiivseks. Isegi kui sotsiaalsesse mobiilsusesse investeeritud isiklik kapital on seotud rahvusriigi struktuuridega, siis struktuurne sidustatus ei käi nende puhul käsikäes tingimusteta lojaalsuse ja assimilaatiivse identiteediga.

Institutsionaalselt lõimunute rühma võib tinglikult kutsuda ka Eesti patriootideks, kuna nad usaldavad riigi peamisi institutsioone ning on poliitiliselt sidustunud. Nende majanduslik olukord on stabiilne, ent ebapiisav riigikeele oskus võib ühiskonnaelus osalemist pärssida. Samal ajal võib nende demokraatlikku osalust pidada tugevaks, kuna nad osalevad valimistel, järgivad reegleid ja regulatsioone ning jälgivad uudistemeediat.

Selle rühma liikmetel on veidi kehvem eesti keele oskus — veidi üle 40% valdab eesti keelt. Kaks kolmandikku institutsionaalselt lõimunute rühma liikmetest on Eestis sündinud ning ligi 80%-l on ka Eesti kodakondsus. Siia rühma kuulub mehi ja naisi võrdselt, ligi neljandik rühma liikmetest on vanemad kui 65, samal ajal on kolmandik vanuses 25–44. Kolmandikul rühma liikmetest on kõrgharidus, 60%-l keskharidus. Majanduslikult ollakse pigem hästi toimetulevad, veidi enam kui kolmandik on hõivatud n-ö valgekraelistel ametikohtadel. Analogselt multiaktiivse kosmopoliitse lõimrühmaga on ka selle rühma liikmed geograafiliselt rohkem hajunud — vaid viiendik elab Ida-Virumaa linnades. Institutsionaalselt lõimunute rühm moodustab u kolmandiku venekeelsest elanikkonnast.

Institutsionaalselt lõimunute jaoks on regulaarne uudiste jälgimine norm (vt joonis 2). Eelistatakse kohalikku ja rahvusvahelist venekeelset

	Multiaktiivne kos- mopoliitne lõimrühm	Institutsionaalselt lõimunute rühm	Etnokultuuriliselt lõimunute rühm	Nõrgalt lõi- munute rühm
Eestistumine	-0,25*			0,21*
Majanduslik sidustatus	0,27**		0,21*	
Muu avalikus ruumis osalemise aktiivsus		0,18*		
Alternatiivne poliitiline aktiivsus		0,23**		
Kodanikuühendustesse kuulumine		0,19**	0,19*	
Poliitiline sidusus kodanikuna		0,22**	0,23*	
Etnokultuuriline identiteet		0,22**		
* $p \leq 0,1$; ** $p \leq 0,05$.				

Tabel 2. Korrelatsioonid hargmaisuse indeksi ja lõimdimensioonide vahel (Pearsoni r).

Allikas: Mina. Maailm. Meedia 2014.

meediat – veidi enam kui pool rühma liikmetest jälgib rahvusvahelisi meediakanaleid, ligi kolmandik Eesti venekeelset meediat, meediamenüüs kombineeritakse ka Venemaa meediakanaleid ning Eesti venekeelset raadiot. Kui regulaarne uudiste jälgimine hoiab kursis kohaliku eluga, siis venekeelse meedia jälgimine toidab nende puhul hargmaisust ning võimaldab seeläbi säilitada ja arendada ajaloolis-kultuurilist identiteeti. Selle lõimrühma meediamenüüs on olulisel kohal ka mitteametlikud uudised, mida saadakse sotsiaalmeediast sõprade jagatud linkide ja soovitude kaudu. Nendest mitteametlikest võrgustikest pärit infot kasutatakse kontrollimaks kättesaadava ja päevakajalise info asjakohasust ja täpsust, see info on olulisel kohal võrdluste tegemiseks. Poliitiline kriis võib neid tõugata Venemaa meedia tarbimise suunas, aga meediasisu tõlgendamist kujundab kohalik lõimetus ja soov olla lojaalne kodanik. Samuti tuleb silmas pidada, et majanduslik ja poliitiline sidustatus tugevdavad regulaarse uudistetarbimise harjumusi ning vajadust olla hästi informeeritud.

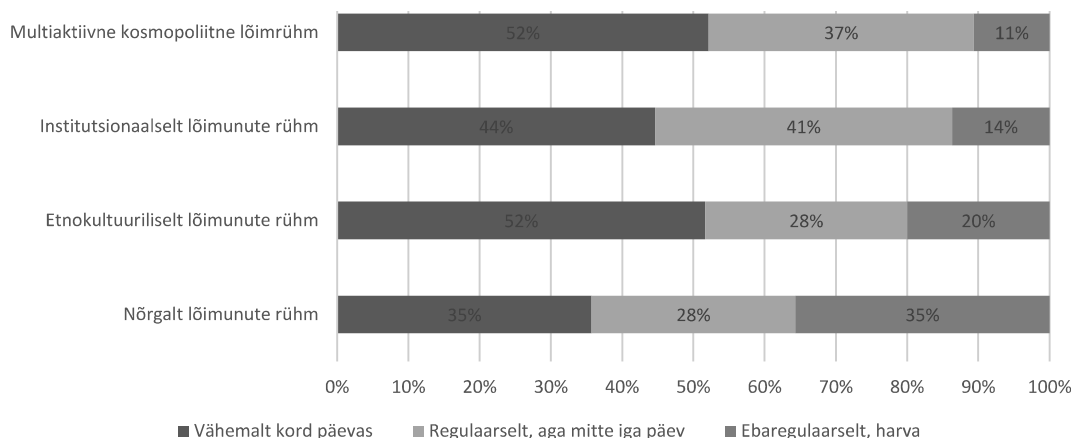
Ehkki selle lõimrühma liikmed usaldavad riigi peamisi instutsioone, käivad valimas ning nende majanduslik olukord on stabiilne, ei suurenda see nende ühiskondlikku aktiivsust (nt MTÜ-de ja vabauhenduste tegevuses kaasalöömine) ega ka alternatiivset poliitilist aktiivsust (nt avalikel koosolekutel osalemine, poliitilise sisuga lintide-märkide kandmine, protestidel osalemine).

Ehkki rühma liikmete seas on arvestatavalt kõrgharidusega inimesi, on nende eesti keele oskus kesine ning see võib piirata nende poliitilist ja majanduslikku agentsust. Rühmas on keskmisest rohkem vanu inimesi, seetõttu on see lõimitute rühm põlvkonnavahetuse tõttu vähenemas.

Kolmas ehk etnokultuuriline lõimrühm paistab silma tugeva etnokultuurilise identiteediga. Nende sotsiaalne agentsus väljendub kodanikuosaluses ning aktiivsuses avalikus ruumis. Selle rühma liikmed on aktiivsed kogukonnatasandil ja kodanikuühiskonnas, võttes osa nii kultuuri- kui ka usuühenduste tööst, osaledes avalikel üritustel, tundes solidaarsust eesti-venelastega. Pooled rühma liikmetest on religioossed ning käivad kirikus. Rühma liikmete usaldus Eesti riigi institutsioonide suhtes on pigem kõrge, samal ajal aga poliitiline ja majanduslik sidustatus Eesti ühiskonnaga on pigem nõrk (vt joonis 1).

Etnokultuuriliselt lõimunute rühma kuulub rohkem naisi kui mehi, kaks kolmandikku rühma liikmetest on vanemad kui 45. Suurem osa ei räägi eesti keelt, pooled on sündinud väljaspool Eestit, ning kuna valdaval osal rühma liikmetest puudub Eesti kodakondsus, saavad nad osaleda vaid kohalike omavalitsuste valimistel. 65%-l rühma liikmetest on keskharidus ning kõrgharitud ja põhiharitud osakaal rühmas on peaaegu võrdne. Nende majanduslik sidustatus ei ole tugev — rohkem kui veerand töötab sinikraelistel ametikohtadel, kolmandik on pensioneerunud. Etnokultuurilise lõimrühma liikmetest veidi üle veerandi elab väljaspool kontsentratsioonialasid (s.t mitte Tallinnas ega Ida-Viru linnades). See lõimrühm moodustab umbes neljandiku Eesti venekeelsest elanikkonnast.

Kuna ligi 90% rühma liikmetest ei valda eesti keelt, domineerivad meediamenüüs Venemaa päritolu allikad, eeskätt televisioon, ning Eesti päritolu ega eestikeelseid meediasid pigem ei jälgita. Väiksemas mahu tarbitakse kohalikku venekeelset meediat (vt tabel 1). Meediasisu tõlgendamises kasutatakse nii Eesti ühiskonna kui ka Venemaa ühiskonna norme, kultuurilis-ajaloolisi teadmisi,

Joonis 2. Uudiste jälgimise sagedus lõimrühmades
Allikas: Mina. Maailm. Meedia 2014

samuti igapäevaelu kogemust. Sellele lõimrühmale on omane ebaregulaarne ja juhuslikku laadi uudistetarbimine (vt joonis 2). Ajaliselt fragmenteeritud meediatarbimine aga ei soosi sotsiaalsete protsesside ning päevakajaliste sündmuste põhjalikku analüüsimist ega tõlgendamist, arvamus kujundatakse eri infokildude põhjal.

Kuna meediamenüü on Venemaa-suunaline ja -keskne, on meediasisu tõlgendamine mõjutatud Venemaa geopolitiilistest narratiividest ning normaalsustest. Venemaa kodakondsus ning Venemaaga seotud meedia- ja kommunikatsioonipraktikad ei toeta kohaliku poliitilise ja kodanikudentiteedi arengut ega suhteid põhirahvusega, samal ajal aga seostuvad kohaliku tasandi kollektiivsete tegevustega (nt aktiivne kaasalöömine kultuuriseltside, MTÜ-de tegevustes) ning hoiavad seeläbi ühiskonda sidustatuna. Olles kodanikuühiskonnas aktiivsed ja usaldades riiklikke institutsioone, tunnevad selle lõimrühma liikmed end sotsiaalselt turvaliselt ja püüavad sobitada Venemaa narratiive kohaliku konteksti ning seeläbi luua n-ö oma tõlgendusraamistikku.

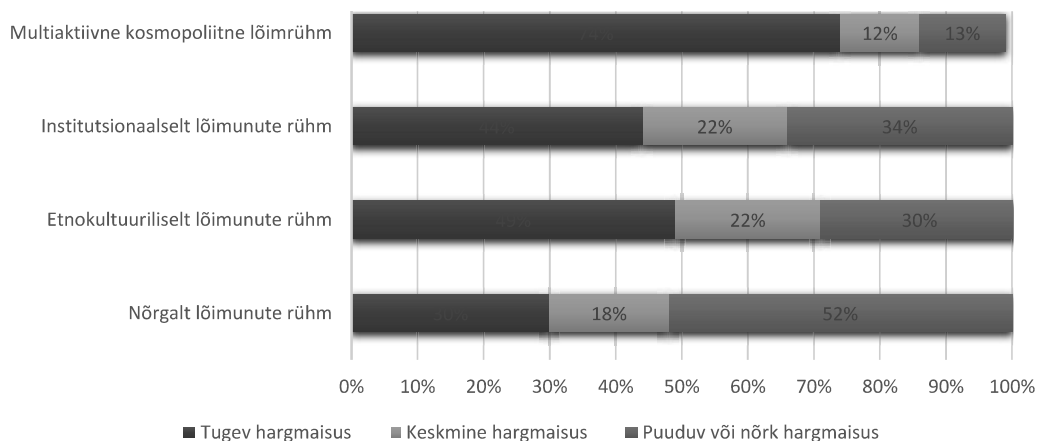
Nõrgalt lõimunute rühm on neljast lõimrühmast kõige problemaatilisem, kuna neil puudub ligipääs ressurssidele, mille kaudu ühiskonnaellu kaasatud olla. Nende lõimitus on nõrk mistahes dimensioonis (vt joonis 1). Selle lõimrühma liikmed on võrreldes teiste rühmadega vähem huvitatud ühiskonnaelus kaasalöömisest ja selleks motiveeritud.

Sellesse lõimrühma kuulub veidi enam mehi kui naisi, ligi pooled rühma liikmetest on vanuserühmas 45–64 aastat, viiendik on pensionieas (üle 65). Valdaval enamusel selle rühma liikmetest on kas Venemaa või määratlemata kodakondsus

(vastavalt 41% ja 43%, kõige rohkem teiste rühmadega võrreldes), suurem osa ei valda eesti keelt ning 40% on sündinud väljaspool Eestit. Kahel kolmandikul lõimrühma liikmetest on keskharidus ning selles rühmas on rohkem põhiharidusega kui kõrgharidusega inimesi. Nende majanduslik sidustatus on nõrk, ligi kolmandik on hõivatud sinikraelistel ametikohtadel ning kolmandik on pensioneerunud. Võrreldes teiste rühmadega on selles rühmas rohkem töötuid. Lõimrühma liikmed on koondunud elama kas Tallinna või Ida-Virumaa linnadesse, s.t traditsioonilistele kontsentratsioonialadele. Nõrgalt lõimunute rühm moodustab viiendiku Eesti venekeelsest elanikkonnast.

Nõrgalt lõimunute meediamenüüs domineerivad Venemaa telekanalid, aga ka Eesti raadiojaamad ning vähesemal määral rahvusvaheline meedia (vt tabel 1). Selle rühma liikmete jaoks on meedial meelelahutaja roll, uudistemeediat jälgitakse ebaregulaarselt (vt joonis 2) ja juhuslikult. Madal sotsiaalpoliitiline sidustatus ja ebaregulaarne päevauudiste jälgimine võimendavad teineteist ning tulemuseks on veelgi suurem isoleeritus avalikust meediaruumist, aga ka ühiskonnast tervikuna. Selle rühma liikmed kasutavad aktiivselt sotsiaalmeediat, mis mingil määral kompenseerib üldist passiivsust. Samal ajal on nad aga n-ö teisesed tarbijad, kuna nende jälgitav meediasisu on kellegi kolmanda kujundatud — sõprade-tuttavate saadetud linkidesoovituste põhjal.

Võib öelda, et selle rühma ühiskondlikku passiivsust toetavad meelelahutuslikku laadi tegevused virtuaalruumis, eeskätt sotsiaalmeedias. Vähemasti osa nende passiivsusest on aga tingitud institutsionaalsetest piirangutest või isiklike ressursside

Joonis 3. Lõim-klustrite hargmaisuus
Allikas: Mina. Maailm. Meedia 2014

nappusest. Nõrk või puudulik ühiskonnaga sidusatus on struktuursette kirjutatud ning seega tugevdavad nii strukturne kui ka vabatahtlik kõrvaljätetus teineteist vastastikku.

Nelja eespool kirjeldatud lõimrühma¹⁵ eristab meediatarbimise mõttes eeskätt uudiste jälgimise regulaarsus ja informeeritus kohalikest sündmustest (vt joonis 2). Mis aga oluliselt ei erine, on Venemaa telekanalite laialdane jälgimine ning kursisolek Venemaal ja Ukrainas toimuvaga lõimrühmades ei erine. Kõige aktiivsemad uudistemeedia jälgijad on multiaktiivse kosmopoliitse rühma liikmed, nende uudistemeedia jälgimine sarnaneb eestlaste omaga. Nõrgalt lõimunutest puudub kahel kolmandikul igapäevane uudistejälgimise harjumus. Nii institutsionaalselt kui ka etnokultuuriliselt lõimunud jälgivad uudistemeediat pigem regulaarselt ning on seeläbi kursis päevakajaliste sündmuste ning ühiskonnas asetleidvaga.

Võib väita, et päevauudiste jälgimise regulaarsuse ja lõimituse vahel on teatav seos olemas. Nii nagu varieerub meediakanalite jälgimine lõimrühmiti, varieerub ka uudiste jälgimise regulaarsus. Kahtlemata mõjutab kohalik lõimitus uudistemeedia tarbimist, samamoodi meediasisu vastuvõttu, ent see mõju avaldub klustrites erinevalt.

Lõimrühmade hargmaisuus

Eesti venekeelse elanikkonna puhul saab rääkida eeskätt meedia kaudu vahendatud hargmaisu-
sest,

mida n-ö harrastatakse kohalikul tasandil. Meedia kaudu vahendatud hargmaisu-
se all mõistsin interneti kaudu vahendatud suhteid-sidemeid, mis asuvad väljaspool Eestit — laialdane venekeelse ja venemaise meedia kasutamine, regulaarne piiri-
ülene kommunikatsioon sõprade, tuttavate, pere-
liikmetega, sugulus- ja ärisidemed väljaspool Eestit. Hargmaisu-
se indeksi (vt joonis 3) konstrueerimisel on neid aspekte arvesse võetud.

Hargmaisuus on seotud nii isiku sotsiaaldemo-
graafilise taustaga kui ka ühiskonnasfääridega, mil-
lesse ollakse lõimitud. Hargmaisuus on tugevam
noortes vanusgruppides, kus see tõenäoliselt on
seotud ka laialdase sotsiaalmeedia kasutamisega,
samuti kõrgemalt haritud venekeelse elanikkonna
seas. Tugevam hargmaisuus seostub riigispetsiifilise
kapitaliga, nagu Eesti kodakondsus ja eesti keele
oskus. Eeldades, et side traditsioonilise kodumaaga
eksisteerib, võib (sihtriigi/enamusühiskonna) koda-
kondsuse omamine olla hargmaisu-
sest toetav faktor, mis ühtlasi tugevdab ka kohalikku lõimitust.¹⁶
Need, kel Eesti kodakondsus, on hargmaisu-
sest kui need, kel mõne muu riigi kodakondsus. Piisav
eesti ja võõrkeelte oskus aga rikastab meediame-
nööd, laiendab kommunikatsioonivõrgustikke ning
toidab seeläbi hargmaisu-
sest. Hargmaisu-
sest pigem ei
toeta elamine etnilistel kontsentratsioonialadel,
samuti on hargmaisu-
sest indeksi väärtused madala-
mad vanemates vanusrühmades, määratlemata või
Venemaa kodakondsusega isikute seas ning nende
seas, kel kehv keel(t)eoskus.

¹⁵ Vt nende kohta lähemalt Triin Vihalemm, Marianne Leppik. Eesti venekeelse elanikkonna lõimumise viisid ja muutustega kohanemise praktikad. — Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, Veronika Kalmus, Triin Vihalemm. (Toim) Eesti ühiskond kiirenevas ajas: Uuringu „Mina. Maailm. Meedia 2002–2014“ tulemused. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017, lk-d 557–590.

¹⁶ Vt Luis Guarnizo, Alejandro Portes, William Haller. Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporary Migrants. — American Journal of Sociology, 2003, Vol. 108, nr 6, lk-d 1211–1248.

Hargmaisuus on tugevamini seotud teatud ühiskondliku sidustatuse viisidega, näiteks majandusliku sidustatuse, poliitilise osaluse ja kodanikualgatustes osalemisega (vt tabel 2). Seega ei ole hargmaisuus seotud mitte ainult traditsiooniliste poliitilise osaluse viisidega (nagu valimas käimine, kodakondsuse omamine), vaid ka uut tüüpi ühiskondliku kaasatuse vormidega, nagu kodanikuühiskond, vabatahtlikutöö jms.¹⁷

Hargmaisuus eksisteerib kõikides lõimrühmades (vt joonis 3) ning on seotud segmenteeritud lõimumisega, erineb aga see, kuidas ja mil määral ta rühmades avaldub ning milline on vastastikmõju kohaliku lõimituse ja hargmaisuuse vahel (on see võimestav, kompensatoorne vms). Tugevaim on hargmaisuus multiaktiivses kosmopoliitses lõimrühmas, nõrgim aga nõrgalt lõimunute rühmas (joonis 3). Institutsionaalselt ja etnokultuuriliselt lõimunute rühm on ideoloogiliselt vastandlikud, ent nende hargmaisuus niivõrd ei erine — ühepalju järgitakse Venemaa ja välismeediat ning omatakse kontakte. Mis neid eristab, on meediasisu interpreteerimine geopoliitiliselt pingelises olukorras: näiteks institutsionaalselt lõimunud võivad muutuda meediasüsteemi vastu umbusklikuks, samas kui etnokultuurilise rühma puhul sellist mõju pigem näha ei ole.

Tugeva piiriülese meediatarbimisega auditooriumi liikmed on meedia suhtes kriitilisemad. Erinevates kultuuri- ja inforuumides liikumine toob kaasa rohkem võrdlusmomente, mistõttu tõlgendamispraktikad on mitmekesised ja varieeruvad. Poliitilise kriisi tingimustes on tugevasti hargmaise rühma meediatarbimine geopoliitiliselt mitmekesine. Samas tekitab erinevate ideoloogiliste vaadetega meediasisu jälgimine meediatarbijates väsimust ja tüdimust.

Multiaktiivne kosmopoliitne lõimrühm on füüsiliselt mobiilne, nende personaalsed ja virtuaalsed piiriülesed sidemed on sagedased ja vastastikku tugevdavad. Hargmaised praktikad võimaldavad koguda majanduslikke ja kultuurilisi ressursse — teadmisi, oskusi ja isiklike kontakte, mis tugevdavad nende kohalikku majanduslikku positsiooni, suurendavad ühiskondlikku ja poliitilist julgust ja aktiivsust. Hargmaisuus ja kohalik lõimitus on üksteist tugevdavad, ehkki hargmaisuuse negatiivne seos

eesti keele oskusega (vt tabel 2) osutab, et see suhe ei pruugi alati olla vastastikku toetav.

Institutsionaalselt lõimunud rühmas avaldub hargmaisuus eeskätt Venemaa ja venekeelse meedia jälgimises, mis võimaldab säilitada ja arendada oma ajaloolis-kultuurilist identiteeti. Isiklike kontakte on neil pigem vähe. Kuna lõimrühma liikmed on ka regulaarsed kohaliku (eestikeelse) meedia jälgijad, peavad nad geopoliitiliste pingete taustal hakkama saama ideoloogiliselt mitmesuunalise meediadiskursusega. Tugev poliitiline sidustatus kodanikuna toetab soovi olla geopoliitilistes vaidlustes neutraalne. See tähendab, et poliitilise kriisi tingimustes võib hargmaisuus pärssida nende poliitilist eneseväljendust ja osalust ning muudab nende etnilise identiteedi reprodutseerimise keerukamaks.

Etnokultuuriliselt lõimunute rühmas avaldub hargmaisuus Venemaa-suunalise (sotsiaal)meedia ja piiriülese isikliku kommunikatsiooni ning isikliku rändekogemuse kaudu. Rühma iseloomustab geopoliitiline truudus Venemaale. Vahendatud hargmaisuus selle rühma puhul on ekstraterritoriaalne ning ei toeta kohaliku poliitilise ja kodanikuidentiteedi arengut ega suhteid põhirahvusega. Geopoliitiliste pingete taustal on meediamenüü pigem homogeenne ja orienteeritud ühe konfliktipoole (Venemaa) suunas. Samal ajal seostub nende hargmaisuus majandusliku sidustatusega (vt tabel 2) ja kohalike kollektiivsete tegevustega ning hoiab neid seeläbi ühiskonda sidustatuna.

Nõrgalt lõimunute hargmaisuust toetab suhtlusmeedia kasutamine, aga ka meelelahutusmeedia jälgimine. Olles avalikust sfäärist tagasi tõmbunud, on nende institutsionaalne osalemine minimaalne. Kuna nad ei jälgi välismeediat, siis on ühiskondade mitmekesisus nende jaoks vahendatud pigem teiste inimeste kogemuste kui riiklike või rahvusvaheliste meediainstitutsioonide kaudu. Geopoliitilise pinge kontekstis eelistavad nad asjakohast meediasisu mitte jälgida.

Üldiselt toetab hargmaisuus kohalikku lõimimist. Hargmaisuus tugevdab sotsiaalset agentsust, mis on omane teatud segmenteeritud integratsiooni vormidele. Aga hargmaisuus võib olla ka kompensatsioonimehhanism ebapiisava ligipääsu tõttu majanduslikele või poliitilistele ressurssidele või riigispetsiifilise kapitali nappuse puhul.

¹⁷ L. Guarnizo, A. Portes, W. Haller, 2003; Louis DeSipio, Harry Pachon, Rodolfo de la Garza, Jongho Lee. Immigrant Politics at Home and Abroad: How Latino Immigrants Engage the Politics of their Home Communities and the United States. Claremont, CA: Tomás Rivera Policy Institute, 2003; Ruud Koopmans, Paul Statham, Marco Giugni, Florence Passy. Contested Citizenship. Immigration and Cultural Diversity in Europe. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005.

Kokkuvõtteks

Lõimrühmade analüüs on üks viis kategoriseerida venekeelset elanikkonda Eestis. Oma doktoritöös kirjeldasin lõimumist kui eri protsesside põimumist, mis hõlmavad sotsiaalse elu eri sfääre ning on seotud venekeelse elanikkonna agentsusega.

Minu töö tulemused osutasid, et vahendatud hargmaisuus on omane kõigile lõimumisviisidele — lõimumine leiab aset hargmaises reaalsuses. Kohalik lõimitus ja meedia kaudu vahendatud hargmaisuus on omavahel seotud, ent see vastastikmõju avaldub lõimrühmades erinevalt ning sõltub niihästi venekeelsele elanikkonnale kättesaadavatest ressurssidest kui ka nende ressursside omavahelisest kombineerimisest ja kasutamisest, ent ühe või teise konkreetse ressursi (nt riigispetsiifilise kapitali) suurendamine ei tõsta automaatselt kohalikku lõimitust.

Multiaktiivne kosmopoliitne lõimrühm on rühmade võrdluses kõige autonoomsem ning omab ligipääsu kõigile asjakohastele ressurssidele, et ühiskonnas edukalt hakkama saada. Etnokultuuriline lõimrühm on kasu lõiganud etnokultuurilistest ja kodanikuühiskonnaga seotud ressurssidest, institutsionaalselt lõimunud kasutavad hästi ära poliitilisi ja majanduslikke ressursse. Problemaatiline on nõrgalt lõimunute rühm, kel puudub ligipääs ühiskonnas edukaks opereerimiseks vajalikele ressurssidele. On keeruline öelda, kas nende passiivsus on tingitud ühiskondlikest takistustest või on tahtlikult kujunenud. Minu töö tulemused osutasid sellele, et segmenteeritud lõimitus jääb püsima ka siis, kui venekeelses elanikkonnas toimub põlvkonn vahetus. Ühiskonna struktuursed mehhanismid aitavad pigem lõimituse segmenteeritust taastoota ja säilitada.